

УДК 630*61

DOI:10.37128/2707-5826-2026-4-9

**ЛІСОВІ РЕСУРСИ ТУЛЬЧИНСЬКОГО
НАДЛІСНИЦТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЇХ ВИКОРИСТАННЯ**

І.С. НЕЙКО, доктор с-г. наук
старший науковий співробітник,
Державне підприємство
«Вінницька лісова науково-
дослідна станція»

У науковій статті наведено інформацію щодо стану та структури лісового фонду Тульчинського надлісництва, а також особливостей використання лісових ресурсів. Територія лісового фонду підприємства локалізована у центральній-південній частині Вінницької області. У роботі проведено дослідження особливостей розподілу лісів за категоріями; оцінено запаси деревини, зокрема, запасів, заготовлених під час проведення рубок головного користування, а також рубок формування та оздоровлення лісів. У результаті проведених досліджень встановлено, що на даний час загальна площа лісового підприємства становить 8850,6 га. Близько третини площі (30534,1 га) складають експлуатаційні ліси. У минулі роки підприємством у середньому було заготовлено близько 95 тис.м³ за рік. Обсяги ділової деревини, які становили 67,5 тис.м³, що є досить високим показником (71,5%). Впродовж минулого ревізійного періоду обсяги розрахункової лісосіки становили близько 77,4 тис.м³ деревини. Частка використання розрахункової лісосіки склала 92,3%. Це обумовлено позаплановим проведенням санітарних рубок, які проводилися у ялинових насадженнях внаслідок погіршення їх стану та всихання. Під час проведення рубок головного користування, рубок формування і оздоровлення лісів здебільшого проводиться у круглому вигляді. При проведенні рубок догляду застосовується переважно комбінований метод. Загальні обсяги сухостійної деревини становить близько 56 тис.м³. Площа проведених санітарних рубок була незначною та становить лише 9,6 га. Аналіз стану та структури лісового фонду Тульчинського надлісництва вказує на високий рівень ведення лісового господарства. Це обумовлено високою ефективністю вирощування лісових насаджень та накопиченням значних запасів ділової деревини; низькою часткою лісів, із вираженими процесами всихання та деградації; високим ступенем використання розрахункової лісосіки; значними обсягами проведених рубок догляду за лісовими насадженнями.

Ключові слова: лісовий фонд, рубки головного користування, рубки формування і оздоровлення лісів, розрахункова лісосіка.

Табл. 2, Літ. 7.

Постановка проблеми. Лісові екосистеми є ключовими у забезпеченні екологічної рівноваги агроландшафтів ландшафтів та є ключовим джерелом отримання деревної й недеревної продукції лісу. Впродовж останніх десятиліть відбуваються тенденції щодо погіршення стану та всихання лісів, що обумовлено впливом комплексу несприятливих чинників навколишнього середовища. Враховуючи негативні зміни щодо погіршення стану лісів, оцінювання лісових ресурсів та особливостей заготівлі лісової продукції є одними із основних критеріїв успішної діяльності лісгосподарських підприємств регіону. Враховуючи це, оцінювання стану а також динамки лісового фонду і особливостей використання лісових ресурсів є одних із найважливіших напрямків сучасного ведення лісового господарства.

Аналіз досліджень та публікацій. Основними показниками, які характеризують лісові ресурси, а також їх стан та ефективність використання є: загальна площа лісового фонду; особливості розподілу лісів за категоріями; особливості породної структури, розподілу за бонітетами, повнотами, запасом. [1, 2, 5]. Значна увага також приділяється обсягам лісокористування та лісозаготівельної діяльності [1]. До ключових показників, які дають можливість оцінити ефективність ведення лісового господарства є загальна продуктивність деревостанів, обсяги річної заготівлі деревини, особливості заготівлі деревини відповідної якості та сортиментної структури; вихід ділової деревини [1, 2, 5, 7]. Основними критеріями щодо зростання ефективності ведення лісового господарства є тенденції щодо збільшення частки лісових земель, а також вкритих лісовою рослинністю земель; скорочення площ згарищ та загиблих насаджень; низькопродуктивних та низькоякісних насаджень незадовільного породного складу [1, 2, 5, 6]. У цьому контексті є важливим застосування та широке впровадження основних досягнень лісової генетики та селекції [4].

Мета досліджень – оцінити особливості структури та стану лісового фонду, а також використання лісових ресурсів у межах Тульчинського надлісництва.

Результати досліджень. Тульчинський лісгосп був утворений у 1929-му році. У подальшому, зокрема, у 1936 році відбулася його реорганізація шляхом об'єднання лісництв. Після 1945-го року підприємство налічувало 5 лісництв, зокрема, Брацлавське, Журавлівське, Кирнасівське, Орлівське, Шпиківське. Згідно із наказом Міністерства лісового господарства України від 29 травня 1996 року було створене лісомисливське господарство ДП «Тульчинське ЛМГ», загальна площа лісового фонду якого становила 23294,0 га. Згідно із наказом Державного агентства лісових ресурсів України (№536 від 27.09.2021 р.) до ДП «Тульчинське ЛМГ» було приєднано ДП «Крижопільське ЛГ», площею 20367,9 га та утворене Тульчинське надлісництво. На даний час загальна площа Тульчинського надлісництва становить 44368,4 га. Впродовж ревізійного періоду, який включає проведення попереднього базового лісовпорядкування, загальна площа лісового фонду збільшилася на 204,8 га. Такі зміни відбулися завдяки залісненню низькопродуктивних та деградованих земель.

У межах лісового фонду було виділено відповідні категорії лісів. Зокрема, до категорії лісів природоохоронного, наукового та історико-культурного призначення увійшли заповідні лісові урочища, площею 80,0 га; пам'ятки природи, площею 55,4 га; заказники, площа яких становить 55,4 га; ліси, які мають наукове призначення, а також лісові генетичні резервати, площею 186,9 га. До категорії лісів, які мають рекреаційно-оздоровче значення віднесено: лісові масиви у межах населених пунктів, площа яких становить 8,2 га; лісопаркову частину лісів зелених зон, площею 558,8 га; лісгосподарську частину лісів зелених зон, площею 558,8 га; лісгосподарську частину лісів зелених зон, площа яких складає 1729,7 га; рекреаційно-оздоровчі ліси поза межами лісів зелених зон площею 170,0 га.

У категорію захисних лісів входять лісові насадження, які відіграють ключові функції щодо захисту компонентів середовища, ґрунтового покриву, водних об'єктів. Загальна площа таких лісів у межах лісового фонду підприємства становить 8850,6 га. Площа лісів, які мають виключно експлуатаційне значення становить 30534,1 га.

Таблиця 1

Розподіл лісів, які входять до лісового фонду Тульчинського надлісництва за категоріями

Площа за категоріями лісів	Площа відповідно до даних лісовпорядкування	
	площа, га	частка, %
Лісів природоохоронного, історико-культурного та наукового значення		
Заповідних лісових урочищ	80	0,2
Пам'яток природи	55	0,1
Заказників	2195	4,9
Лісів наукового, історико-культурного призначення, зокрема, генетичних резерватів	187	0,4
Площа та частка лісів за категорією	2517	5,7
Рекреаційно-оздоровчих лісів		
Лісів у межах населених пунктів	8	0,0
Лісопаркової частини лісів зеленої зони	559	1,3
Лісогосподарської частини лісів зеленої зони	1730	3,9
Рекреаційно – оздоровчих лісів за межами зеленої зони	170	0,4
Площа та частка лісів за категорією	2467	5,6
Захисних лісів		
Лісів навколо відведених залізниць	3038	6,8
Лісів навколо відведених доріг автомобільного призначення	798	1,8
Лісів, навколо берегів рік, озер, водоймищ та інших об'єктів	412	0,9
Інших лісів, які мають захисне значення	4603	10,4
Площа та частка лісів за категорією	8851	19,9
Експлуатаційних лісів		
Площа та частка лісів за категорією	8851	19,9
Загальна площа та частка лісів у межах надлісництва	44368	100,0

Джерело: сформовано на основі власних результатів досліджень

Підприємством обсяги лісозаготівель становили близько 95 тис.м³ ліквідної деревини у рік. Загальний запас ділової деревини, яка була заготовлена становила 67,5 тис.м³. Тобто, частка виходу ділової деревини у загальному обсязі лісозаготівель становила 71,5%, яка у загальному обсязі заготовленої продукції є досить високою, що говорить про високий рівень ведення лісового господарства та достатньо високий якій стан лісових насаджень. У загальній структурі ліквідної деревини, яка була заготовлена, обсяги хвойних деревних порід становлять 0,39 тис.м³, а твердолистяних – 94,68 тис.м³. Основним попитом користується круглі лісоматеріали.

Господарська діяльність Тульчинського надлісництва направлена на реалізацію лісокультурних, лісогосподарських, природоохоронних, протипожежних та інших заходів з метою раціонального використання лісових ресурсів. Тульчинське надлісництво мало затверджену розрахункову лісосіку на 2012-2021 рр. 77,42 тис.м³. Із зазначених обсягів ділова деревина становила 38,17 тис.м³. У межах лісового фонду підприємства фактичний обсяг в середньому за рік становив 92,3% відносно середньорічного обсягу. Це пов'язано із тим, що окремі хвойні деревні породи, зокрема, ялина європейська проектувалася у головне користування, запас деревини якої становив 1,6 тис.м³ ліквідної деревини щорічно. Проте, спостерігалось всихання даної деревної породи у лісових масивах. Тому, у зазначених насадженнях були проведені суцільні санітарні рубки. Загалом, рубки головного користування у межах лісового фонду підприємства проводилися на усіх ділянках, які були запроектовані базовим лісовпорядкуванням.

Діюча лісосіка, яка є розрахунковою, а також фактичне використання лісових ресурсів, зокрема, деревини відповідає основним засадам збалансованого ведення лісового господарства. При проведенні рубок догляду застосовувалися комбінований метод.

Таблиця 2

Основні характеристики інтенсивності ведення лісового господарства у межах Тульчинського надлісництва

Показник	Відповідно до інформації попереднього лісовпорядкування	Згідно із проектом поточного лісовпорядкування
1. Обсяги рубок головного користування, рубок формування та оздоровлення лісів, тис.м ³	118	134
- зокрема, обсяги рубок головного користування, тис.м ³	77	95
2. Середні обсяги лісокористування на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель	3,2	3,7
3. Обсяги річних робіт щодо відновлення лісів, га	287	331
- у тому числі, закладання лісових культур	287	331
- у тому числі заходи щодо сприяння природному поновленню деревостанів	0	0

Джерело: сформовано на основі власних результатів досліджень

Вирубування гірших за станом та продуктивністю дерев проводилося із нижнього так із верхнього ярусів лісових насаджень. При цьому враховувалися біолого-екологічні та господарські властивості деревних порід. Заготовлена деревина під час рубок догляду та санітарних рубок як правило використовується у круглому вигляді, зокрема, близько 10% використовується для власних потреб. Загальний запас деревини, яка є сухостійною, або пошкодженою у межах лісового фонду підприємства становить близько 56 тис.м³.

У зв'язку із цим у межах лісового фонду підприємства необхідно проводити заходи щодо покращення стану та підвищення біологічної стійкості деревостанів. Обсяги здійснених вибіркового та суцільних санітарних рубок визначалися відповідно до стану лісових насаджень.

Загальна площа лісовідновних рубок, які були проведені лісогосподарським підприємством становила близько 9,6 га. Загальний запас деревини, отриманої внаслідок проведення зазначених рубок становив 2,3 тис.м³. У загальній структурі запас ліквідної деревини становив 2 тис.м³. Ділова деревина складала 1,8 тис.м³. При застосуванні інших рубок формування та оздоровлення лісів здійснювалося розчищення кварталних просік, доріг, меж та вирубування небезпечних дерев. Обсяги зазначених рубок у межах господарства проводилися на площі 245 га. Запас заготовленої деревини від зазначених рубок становив 3,4 тис.м³, зокрема, ділової деревини – 0,13 тис.м³, ліквідної деревини – 2,2 тис.м³.

У межах лісового фонду підприємства ідентифіковано ряд рідкісних та зникаючих видів флори. Зазначені види підлягають збереженню. Зокрема, у межах лісових масивів ідентифіковано підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis* L.) (17 локацій), цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.) (3 локації), любка дволиста (*Platanthra bifolia* L.) (3 локації), лілія лісова (*Lilium martagon* L.) (3 локації), Берека лікарська (*Sorbus torminalis* Crantz) (2 локації), зозулині черевички справжні (*Cypripedium calceolus* L.) (2 локації), коручка темночервона (*Epipactis atrorubens* L.) (2 локації), коручка широколиста (*Epipactis helleborine* L.) (2 локації), скополія Карніолійська (*Scopolia carniolica* Jaeg.) (1 локація), горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.), ковила волосиста (*Stipa capillata* L.), коручка морозникоподібна (*Epipactis helleborint* L.) (1 локація), сон великий (*Pulsatilla grandis* L.) (1 локація), сон лучний (*Pulsatilla pratensis* L.) (1 локація), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum* L.) (1 локація), шафран сітчастий (*Crocus reticulatus* L.) (1 локація).

Це передбачає відповідне забезпечення невиснажливого лісокористування та збереження комплексної ролі лісів для довгострокової перспективи. Основні засади та положення базового лісовпорядкування відповідають ключовим принципам збалансованого ведення лісового господарства. Основні заходи щодо ведення лісового господарства зосереджені на: різнопланове та багатоцільове використання лісових ресурсів; підвищення загальної продуктивності деревостанів та зростання економічної ефективності господарської діяльності підприємства; одночасне збереження та дотримання базових соціальних та екологічних функцій. Ведення лісового господарства у межах Тульчинського надлісництва враховує ключові аспекти щодо збереження біорізноманіття, моніторингу та стану лісового фонду, актуалізацію лісівничих заходів та відповідну охорону об'єктів природоохоронного значення.

Впродовж 2022-го року система ведення лісового господарства успішно пройшла процедуру сертифікації за міжнародною програмою FSC. Відповідно до проведеної підприємстві сертифікації виявлено ділянки репрезентативних лісів, які є цінними об'єктами збереження біорізноманіття.

Загальна площа таких виділених лісів становить 368,4 га, або ж 0,8% лісів від площі лісового фонду. Відповідно до індикатору 6.5.6 стандарту FSC, загальна частка територій де передбачено заходи щодо збереження біорізноманіття (із врахуванням репрезентативних ділянок охоронних зон та особливо цінних для збереження лісів) відносно загальної площі лісового фонду повинна становити не менше 10%. У межах підприємства цей показник складає 5959,6 га (13%), що вказує на виконання зазначеного нормативу лісової сертифікації.

З метою дотримання відповідного рівня біорізноманіття у межах лісових масивів, під час планування та відведення лісосік у рубки головного користування передбачено обов'язкове виділення та збереження об'єктів, які мають важливе значення та є оселищами для багатьох видів флори та фауни. У межах ділянок виділяють наступні компоненти: окремі біогрупи та поодинокі дерева, які відрізняються цінними властивостями та є середовищем для оселення різноманітних видів птахів, ссавців та комах (дерева із дуплами, наявними гніздами); також дерева, які мають цінні кормові властивості (переважно це дикорослі види: груша лісова, яблуня лісова, липа дрібнолиста; та ін.); компоненти відпаду деревини (сухі та вивалені дерева); наявний життєздатний самосів основних лісотвірних порід та ін. Враховуючи основні екологічні стандарти визначено наступні ліміти для збереження на ділянках суцільних рубок деревини на 1 га ділянка. Зокрема, для листяних насаджень: неменше 5-ти дерев природного походження (для хвойних деревостанів – не менше 10-ти); окрім дерев можуть бути залишки стовбурів дерев; встановлено мінімальний обсяг відмерлої деревини на різних стадіях перегнивання у межах 5,0 м³ на гектар. У результаті моніторингових досліджень щодо стану та чисельності популяцій встановлено, що у межах ділянок лісового фонду підприємства деструктивних змін щодо скорочення видового різноманіття та чисельності біоти не виявлено.

Висновки та перспективи досліджень. Лісовий фонд Тульчинського надлісництва становить 44368,4 га. Площа лісів, які мають екологічне, захисне та рекреаційне значення складає 8850,6 га. Експлуатаційні ліси становлять 30534,1 га. Лісові ресурси підприємства використовуються досить ефективно, на що вказують значні обсяги заготівлі ліквідної, а також ділової деревини. Частка лісів, які характеризуються погіршеним станом та всиханням є незначною та стосується виключно хвойних деревостанів; відмічаються позитивні тенденції щодо підвищення загальних запасів та зростання частки господарсько-цінних деревних порід у породній структурі насаджень.

Оцінювання стану та особливостей використання лісових ресурсів у межах лісогосподарських підприємств є важливим аспектом щодо виявлення негативних тенденцій у лісогосподарському виробництві з метою їх усунення та подальшого підвищення ефективності використання лісового фонду.

Список використаної літератури

1. Білоус А.М., Миронюк В.В., Свириденко В.М., Лакида П.О. Лісовпорядкування та лісова таксація. Київ: НУБіП України, 2021. 420 с. DOI: <https://doi.org/10.15421/111969>
2. Миклуш С.І. Лісовпорядкування. Енциклопедія Сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т. 17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19828692>
3. Пастернак В.П., Бугаєв С.М., Яроцький В.О. Структура лісового фонду і функції рівнинних лісостанів за участю бука. *Український журнал лісівництва та деревинознавства*. 2020. Т. 11, № 3. С. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.15421/40270809>
4. Пастернак В.П., Приходько О.Б., Гірс О.А. Структура соснових деревостанів Придонецького Степу України. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2021. Вип. 23. С.110-116. DOI: <https://doi.org/10.15421/412132>.
5. Волковська Ю.І., Дубович І.А. Стале ведення лісового господарства в умовах зміни клімату: досвід країн – членів ЄС. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 4 (51). С. 403–408. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-56>.
6. Швиденко А.З., Лакида П.О., Щепашенко Д.Г., Василюшин Р.Д. Еколого-економічні аспекти розвитку побічного лісокористування. *Агроекологічний журнал*. 2023. № 2. С. 69–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-69>
7. Ткач В.П., Висоцька Н.Ю., Кобець О.В. Ріст і продуктивність порослевих осичників у свіжих і вологих грудях рівнинної частини України. *Лісівництво і агролісомеліорація*. 2019. Вип. 135. С. 41-49. DOI: <https://doi.org/10.33220/1026-3365.135.2019.41>.

Список використаної літератури у транслітерації / Reference

1. Bilous A.M., Myroniuk V.V., Svyrydenko V.M., Lakyda P.O. (2021). Lisovporiadkuvannia ta lisova taksatsiia [*Forest inventory and forest mensuration*]. Kyiv: NUBiP Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.15421/111969> [in Ukrainian].
2. Myklush S.I. (2016). Lisovporiadkuvannia [*Forest management*]. In Encyclopedia of Modern Ukraine. NASU Institute of Encyclopedic Research. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19828692>. [in Ukrainian].
3. Pasternak V.P., Bugaiev S.M., Yarotskiy V.O. (2020). Struktura lisovoho fondu i funktsii rivnynnykh lisostaniv za uchastiu buka [*Structure of forest fund and functions of lowland forest stands with participation of beech*]. *Ukrainian Journal of Forest and Wood Science*, 11(3), 45-56. DOI: <https://doi.org/10.15421/40270809>. [in Ukrainian].
4. Pasternak V.P., Prihodko O.B., Girs O.A. (2021). Struktura sosnovykh derevostaniv Prydonetskoho Stepu Ukrainy [*Structure of pine stands in the Pridonetsk Steppe of Ukraine*]. *Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy – Proceedings of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine*. Issue 23. DOI: <https://doi.org/10.15421/412132> [in Ukrainian].

5. Volkovska Yu.I., Dubovich I.A. (2024). Stale vedennia lisovoho hospodarstva v umovakh zminy klimatu: dosvid krain - chleniv YeS [Sustainable forest management under climate change: Experience of EU member states]. *Sustainable Development of Economy*, 4(51), 403-408. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-56>. [in Ukrainian].

6. Shvidenko A.Z., Lakyda P.O., Schepaschenko D.G., Vasylyshyn R.D. (2023). Ekoloheh-ekonomichni aspekty rozvytku pobichnoho lisokorystuvannia [Ecological and economic aspects of the development of non-timber forest management]. *Agroecological Journal*, 2, 69-78. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-69>. [in Ukrainian].

7. Tkach V.P., Vysotska N.Yu., Kobets O.V. (2019). Rist i produktyvnist poroslevykh osychnykiv u svizhykh i volohykh hrudakh rivnyynnoi chastyny Ukrainy [Growth and productivity of coppice stands of the European aspen (*Populus tremula* L.) in fresh and moist fertile forest site types in the plain part of Ukraine]. *Lisivnytstvo i ahrolisomelioratsiia – Forestry and Forest Melioration*. Issue 135. DOI: <https://doi.org/10.33220/1026-3365.135.2019.41>. [in Ukrainian].

ANNOTATION

FOREST RESOURCES OF THE TULCHYN FORESTRY UNIT AND SPECIFICS OF THEIR USING

This scientific article presents information regarding the status and structure of the forest fund managed by the Tulchyn Forestry Enterprise, as well as the specifics of its forest resource utilization. The enterprise's forest lands are located in the central-southern part of the Vinnytsia region. The study examines the distribution of forests by category and assesses timber stocks – specifically those harvested during final felling (harvesting for timber production) as well as silvicultural operations (forest tending and improvement measures). The research indicates that the total area of the forestry enterprise currently stands at 8,850.6 hectares. Approximately one-third of this area (30,534.1 hectares) consists of commercial (exploitable) forests. In recent years, the enterprise has harvested an average of approximately 95,000 cubic meters of timber annually. Of this, 67,500 cubic meters consisted of industrial timber (roundwood), representing a significant share (71.5%). During the previous revision period, the allowable annual cut (AAC) was approximately 77,400 cubic meters, with an utilization rate of 92.3%. This high rate is attributed to unscheduled sanitary felling carried out in spruce stands due to their deteriorating condition and widespread dieback. Timber harvested during final felling and silvicultural operations is primarily extracted in the form of roundwood. A combined method is predominantly used for intermediate (tending) felling. The total volume of standing deadwood is estimated at approximately 56,000 cubic meters. The area subjected to sanitary felling was insignificant, amounting to only 9.6 hectares. An analysis of the condition and structure of the forest resources within the Tulchyn Forestry Enterprise indicates a high standard of forest management. This is evidenced by the high efficiency of forest stand cultivation and the accumulation of substantial reserves of commercial timber; a low proportion of forests exhibiting significant dieback or degradation; a high rate of utilization of the allowable annual cut; and significant volumes of silvicultural thinning (tending felling) carried out.

Key words: forest fund, final felling, forest tending and improvement felling, allowable annual cut.

Table 2, Ref. 7.

Інформація про авторів

Нейко Ігор Степанович, доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, заступник директора. Державне підприємство «Вінницька лісова науково-дослідна станція (вул. Праведників Світу, 39, м. Вінниця, Україна, 21036; e-mail: ihor_neyko@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4473-540X>).

Neyko Ihor Stepanovych, Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher, Deputy Director. State Enterprise "Vynnytsia Forest Research Station" (39 Pravednykyv Svitu St., Vinnytsia, Ukraine, 21036; e-mail: ihor_neyko@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4473-540X>).

Надходження статті 14.09.26.

Прийнято 05.10.26.

Опубліковано 31.10.26.